

Rare kostgangers in het Nederlandse landschap

Frank Flippo

Het Nederlandse landschap kent vele interessante overblijfselen uit vroegere tijden.

Wat niet meer lijkt dan een vreemde bult of oneffenheid, blijkt ooit een sleutelrol te hebben vervuld voor de landbouw, de rechtspraak of de geloofsbeleving.

Veel landschapselementen hebben te maken met de manier waarop vroeger landbouw werd bedreven. Nederland kun je grofweg indelen in een hoger en een lager gelegen gedeelte. Het lagere deel kent typische polderelementen als tjaskers, vloedheuvelds, sluizen en oude trekvaarten. Hoog-Nederland heeft veel meer adellijke en middeleeuwse overblijfselen, zoals doolhoven en heilige putten. Andere opvallende kenmerken hebben te maken met de vroegere rechtspraak. Grenspalen, banpalen en galgebergen getuigen nog van een grimmiger strafmaat en behandeling in tijden dat men van mening was dat al kon de lange arm niet overal komen, het gewenste effect bereikt kon worden door des te afschrikwekkender te straffen.

Vier brokjes historisch Nederlands landschap, die vanwege hun merkwaardige geschiedenis wel heel vermeldenswaard zijn, komen hier aan de orde.

Trekvaarten

In het waterrijke Nederland reisde men lange tijd het liefst per boot. Holland, Utrecht, Groningen en Friesland zijn nog altijd bezaaid met oude trekvaarten. Het zijn de snelwegen van de Gouden Eeuw en meestal hebben ze met afwatering niets te maken. In de zeventiende eeuw leidde de economische bloei tot een steeds intensiever personenverkeer tussen de steden in laag-Nederland. De gangbare voermiddelen waren in die tijd de diligence en het beurtschip, maar beide

hadden nadelen. De diligence was niet gerieflijk, langzaam en duur, terwijl je bij beurtschepen nooit zeker wist of ze wel gingen, omdat dat afhankelijk was van de winden en de getijden. Het vervoer in de Nederlanden stak helemaal niet slecht af bij dat in de ons omringende landen, maar hier vonden men dat men iets beters nodig had, en dat kwam er: de trekschuit. Hij werd getrokken door paarden en hij voer over speciaal aangelegde kanalen, de trekvaarten. Helemaal nieuw was dat niet, want al in de zestiende eeuw kon je in Vlaanderen af en toe de trekschuit nemen. Kort voor 1600 liet Amsterdam het eerste jaagpad aanleggen, langs de Amstel, om de verbinding met Uithoorn te verbeteren. De eerste trekvaart werd gegraven in 1631 en 1632, tussen Amsterdam en Haarlem. De 19 kilometer lange vaart kostte toen maar liefst f 265.931,-, een vermogen in die tijd. Bij Halfweg was de vaart onderbroken en moesten de passagiers overstappen. Door deze onderbreking was de route ongeschikt voor vrachtverkeer. De vaart kreeg ook een zandweg, die intensief werd gebruikt als jaagpad. Al snel volgde een ware trekvaartenkoorts. Al in 1650 bestonden uitgebreide trekvaartsystemen rond Amsterdam, Delft, Leeuwarden en Groningen. Vijftien jaar later waren de verbindingen aaneengegroeid tot een Hollands-Utrechts en een Fries-Gronings systeem, die onderling verbonden waren door beurtvaartdiensten over de Zuiderzee. Het netwerk had toen met een totaal van 415 kilometer al vrijwel zijn

grootste omvang bereikt en omvatte alle belangrijke steden van laag-Nederland. Daarmee had dit gebied, dat toen het economische zwaartepunt van de Lage Landen vormde, een uniek en superieur transportsysteem gekregen. Nooit eerder was transport zo accuraat en toch betaalbaar geweest. De trekschuit was goedkoop, comfortabel, redelijk snel en stipt op tijd en kon zo de concurrentie met andere vormen van vervoer makkelijk aan. Zelfs als de vaarten of rivieren dichtgevroren waren, ging je over de jaagpaden veel sneller vooruit dan over de andere wegen, die bijna altijd onverhard waren.

Met de aanleg van de spoorwegen ging de trekschuit een zekere ondergang tegemoet. De trekschuit was ineens langzaam geworden en ouderwets. Toch voer de laatste trekschuit tussen Amsterdam en Haarlem nog tot 1883 en verdween de trekschuit elders pas in de twintigste eeuw.

Heilige putten

De religie, met name het rooms-katholieke geloof, heeft heel wat sporen achtergelaten in met name het zuiden van het land. Nederland heeft nog zeker 34 putten die vroeger golden als heilige plaats. De meeste liggen in Noord-Brabant. Allemaal zijn ze zeer oud, vooral de 26 Willibrordusputten die er nog over zijn. Ze heten zo omdat ze meestal worden aangetroffen bij een oude bedevaartskerk of -kapel gewijd aan Willibrordus. Af en toe is een put gewijd aan een andere heilige. De putten verhoogden de aantrekkingskracht van de bedevaartsplaats, omdat het water werd geassocieerd met het vermogen van de heilige om wonderen te verrichten. Zo werd het putwater vaak als heilzaam of geneeskrachtig beschouwd. De Adalbertusput bij Egmond-Binnen is gewijd aan de Engelsman Adalbertus, die te Egmond het christendom uitdroog en daar omstreeks 740 is gestorven. Zijn graf bevond zich vroeger op de plek van de put en werd een pelgrimsoord. Er werd een houten kerkje gebouwd dat in 911 in het bezit kwam van Graaf Dirk de Eerste van Holland.

